

СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ РОДИН

В підлітковому віці становлення соціалізації відбувається в основному в групах, компаніях спілкування підлітків. Реакція підлітків на однолітків опосередковується звичаями і традиціями культури, в якій вони виростили, тому протиріччя у поглядах на світ, яких дотримується сім'я і ровесники, підлітки повинні пройти, щоб сформувати свою власну ідентичність. В цей момент сім'я, особливо авторитарні батьки, підштовхують підлітків в ті групи і компанії, де ця різниця світоглядів вагома.

В сучасній ситуації найбільш актуальним стає варіант примітивної масової культури, продукт медіа-індустрії, де вживання психоактивних речовин є в більшій чи меншій мірі значимим елементом. Вживання психоактивних речовин може виступати як: ритуал входження в субкультуру; спосіб ідентифікації з її представниками; елемент символічного світу субкультури; особлива форма комунікації в групі; формою протесту по відношенню до "дорослої" культури. Вуличні та безпритульні діти вживають маріхуану, нюхають клей та розчинники – все це допомагає забути про голод, проблеми, гальмує емоції.

Сьогодні на профілактичному обліку служб зі справ неповнолітніх нараховується понад 129 тисяч підлітків, які жебракують, схильні до правопорушень, вживають наркотичні речовини й алкогольні напої, живуть на вокзалах, у підвалах, каналізаційних колодязях. Підлітки, опинившись на вулиці, можуть вижити, як правило, тільки під опікою кримінального середовища. У даний час на обліку в органах внутрішніх справ стоїть понад 46 тисяч неповнолітніх правопорушників, лише за дев'ять місяців 2003 року виявлено та поставлено на облік карною міліцією майже 23 тисячі таких дітей. Це діти з неблагополучних родин [0]. Саме несприятлива чи непридатна для життя атмосфера в родині штовхає дітей на вулицю. Не можна залишити без уваги той факт, що більшість дітей з неблагополучних сімей, які опинились на вулиці, пережили насилля, і саме жорстоке відношення батьків, дорослих змусило їх покинути свої родини.

Вся активність такого підлітка направлена на власний захист. Це може бути відчуження від людей і агресивна активність, націлена на подолання перешкод будь-якою ціною, або відчуження від себе, намагання "заховатися" за сильного того, хто може захистити, або пасивна поведінка того, хто обороняється (втеча) [0].

Розглядаючи фактори асоціальної поведінки підлітків з неблагополучних родин, ми виділили біологічні, соціальні та психологічні.

Біологічні фактори: проблеми підліткових криз, які включають процес статевого дозрівання і мінливість різних фізіологічних систем, (патології нервової системи); дисгармонійне протікання періоду статевого дозрівання – як його

прискорення так і затримку; механізми формування патологій характеру (патохарактерологічного розвитку):

- закріплення особистісних реакцій відмови, опозиції, гіперкомпенсації, імітації та ін., що виникають у відповідь на психотравмуючий вплив та їх поширення на інші види активності особистості;

- зовнішній негативний вплив на формування патологічних рис характеру.

До соціальних факторів відносяться несприятливі умови оточення та виховання з дитинства, які пов'язані з безконтрольністю та хронічним дефіцитом інформації.

Звичайно, соціальна ситуація розвитку в великій мірі визначає становлення особистості підлітка, його поведінку, те, чи буде він вживати психоактивні речовини, втікати з дому, займатися бродяжництвом, проституцією і злочинною діяльністю. Але треба наголосити і на психологічних чинниках, які зумовлюють таку поведінку – це акцентуації характеру – крайні варіанти нормальної психіки. У дітей з акцентуаціями характеру тільки за несприятливих обставин, типу виховання та соціального мікросередовища діють психогенні фактори, які посилюють його акцентуацію, призводять до психопатичного розвитку та соціальної дезадаптації. Саме тому у цих підлітків може виникнути потяг до бродяжництва і втечі з дому. Інколи деліквентна поведінка може зустрічатись в емоційно нестійких підлітків.

Нестійка акцентуація характеризується патологічною слабкістю волі, невпевненістю в собі, залежністю від лідера, байдужістю до майбутнього, навіюваністю, ситуативною криміногенністю. Провокуючі фактори для них – це виховання в умовах жорстоких взаємовідносин; брак виховного впливу на дитину зі сторони батьків та близьких. Гіпертимна акцентуація характеризується легковажністю, відсутністю етичних норм і відчуття обов'язку. Дратівливість, схильність до азартних захоплень, втечі з дому, раннього статевого життя та вживання психоактивних речовин. Провокуючим фактором є виховання в умовах домінуючої опіки або безконтрольності, атмосфера емоційної та інтелектуальної бідності, умови жорстокості, емоційне неприйняття та сімейні конфлікти. Для істероїдної акцентуації характерні: егоцентризм, привертання до себе уваги будь-якою ціною. Провокуючими факторами є: виховання за типом “кумир сім'ї”, гіперпротекція, тривожна атмосфера в родині. Для епілептоїдної акцентуації характерні: схильність до поганого настрою, афективна вибуховість. В'язкість, злопам'ятність, мстивість, зловживання алкоголем, прояви садизму та мазохізму, прагнення до володарювання [0].

Отже, результати клініко-психологічних досліджень показують, що порушення поведінки у підлітків пов'язані з порушенням розвитку по типу емоційно-вольової, особистісної незрілості. Наведені фактори можуть спричинити різні реакції.

Реакція емансипації – це боротьба підлітка за свою самостійність, незалежність, самоствердження, яка розцінюється батьками як впертість, непокірність. У

підлітковому віці можливі крайні форми протесту – втеча з дому та бродяжництво (дромоманія).

Втеча з дому – це не тільки регресія до ранніх, примітивних форм захисної поведінки, це катастрофа для особистості підлітка. На час втечі у підлітка спостерігається емоційний шок, який супроводжується різними реакціями: від істерики до повної дисоціації з тим, що відбулося (подія переживається як така, що не має відношення до підлітка). Чим сильніша емоційна реакція, тим більше спрощується картина світу і менше аналізується ситуація, активуються фантазії, в свідомість не допускається істинний, але неприйнятний мотив поведінки. В перші години може переважати ейфорійна реакція: “Я зробив це!”, домінує впевненість, що всі проблеми підліток подолає [0].

В другій фазі кризи основні проблеми пов’язані з переживанням травматичної ситуації, з переробкою травматичних спогадів і їх інтеграції. Психологічний стан підлітка можна охарактеризувати як пошук “теорії” події, його смислу зв’язку з “картиною світу”.

А. Н. Дорожевець [0] відзначає, що підліток відчуває деформацію чи втрату смислу існування через часткове чи повне руйнування “картини світу”. Якщо прагнення відновити відчуття контролю над ситуацією і життям в цілому не виникає в підлітка тривалий час, може спостерігатись “втеча в минуле”, коли життя було безтурботне. В цій фазі відновлюється повнота і цілісність існування в реальній дійсності, формуються передумови до створення нової “картини світу”, а також досягається позитивна самооцінка. Тип поведінки підлітка залежить багато в чому від того, чи вважає він можливим відновлення зв’язків з родиною чи ні.

Дромоманія – розглядається психіатрами як порушення контролю над власними бажаннями та потягами, -- це нестримний потяг до далеких мандрівок. Реакції, обумовлені формуванням сексуальних потягів – це онанізм, ранній початок статевого життя, безладні статеві зв’язки, гомосексуалізм, фротерізм, ексгібіціонізм, педофілія, а також садизм і мазохізм. Проституція підлітків, особливо дівчат, супроводжується, як правило, зловживанням алкоголем та наркотиками, асоціальним середовищем та насиллям.

Ми проводили дослідження на базі Київського міського притулку для неповнолітніх. Було вивчено 260 анамнезів підлітків від 12 до 18 років. Як правило, ці діти виростили в неблагополучних родин, де батьки п’ють, палять, вживають наркотичні речовини, ведуть аморальний, а, можливо, і злочинний спосіб життя, жорстоко поводяться з дітьми. 83 % дітей пережили або були свідками морального, фізичного чи сексуального насилля, майже всі дівчатка з 12 років живуть статевим життям, причому більшість стали жертвами сексуального насилля. Не рідкість неблагополучні родини, в яких батьки змушують дітей заробляти гроші всіма відомими способами (в тому числі і проституцією) на алкоголь, цигарки, наркотики.

З обстежених нами анамнезів повні сім'ї мають 24 % підлітків, з яких обох батьків алкоголіків мають 23%, один з батьків алкоголік у 41% сімей, автократичні, конфліктні стосунки у 26% сімей і в 10% підлітків сім'ї, за їх словами, "нормальні". Ми намагались дізнатись, що спонукало дітей з цих "нормальних" сімей піти на вулицю. Конфлікти, страх покарання за якийсь вчинок – 12% підлітків, "хотів заробити грошей" (в основному цигани молдавани) – 11%, "скучно вдома" – 9%, подобається бродяжити – 68%.

Не мають сімей, тобто діти-сироти 18%. З цієї кількості у 34% батьки померли (туберкульоз, алкоголізм, наркотики, вбивства, самогубства), позбавлені батьківських прав у 37% підлітків, сидять в тюрмі – 17%, "батьки є, але я не знаю де" (бродяжать, бомжі) – у 12% підлітків. Серед цих підлітків 64% були в інтернаті, але втекли через жорстоке ставлення або тому, що подобається "вільне життя". Точні дані важко навести бо ця категорія дітей схильна до обману чи фантазування.

58% підлітків мають неповну сім'ю, когось одного з батьків (у більшості іншого заміняє вітчим чи мачуха). Серед них 74% – конфліктні сім'ї (постійні п'янки, бійки, сварки) і 26%, за словами підлітків, "нормальні". На питання цієї категорії підлітків чому вони втекли з дому, ми отримали такі відповіді: 6% дітей сказали, що їм скучно вдома; 7% – "заробити грошей" (більшість молдавани, цигани); 2% – бояться повернутись додому через якийсь вчинок, крадіжку; 6% – "хотів погуляти в Києві"; 5% – "подобається гуляти, подорожувати, цікаво"; 6% – "вигнали батьки з дому"; 6 % "випадково" (можливо ця відповідь неправдива, бо більшість підлітків не перший раз потрапляють в притулок, а ті, що перший раз, разом з досвідченими безпритульними дітьми бродяжили, дихали клеєм, здійснювали крадіжки); 8% – "друзі підмовили"; 9% "подобається бродяжити" (усвідомлений статус безпритульного, "бродяги", в них не має життєвої перспективи, "картина світу" розмита); 45% – через нестерпні стосунки в сім'ї, побиття, конфлікти.

Ці підлітки вже набагато доросліші за своїх ровесників з благополучних родин. Вони пережили голод, біль, насилля, а що таке любов, ласка, розуміння не знають. Умовою благодійного впливу на внутрішній світ підлітка є безумовна довіра, повага, почуття симпатії до дорослого. Саме ці моральні якості і добрі почуття дорослих, батьків, вчителів, в школі, вдома, на вулиці повинні лежати в образах реальних стосунків, вчинків і дій підлітків.

Використана література:

1. Вахромов Е. Побег подростков из дома // Школьный психолог, № 28 (172) 23-31 июля, 2.
2. Дорожевец А.Н. Когнитивные механизмы адаптации к кризисным событиям. Журнал практического психолога, № 4, 1998., С. 37-42.
3. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Л., 1990.
4. Осухова Н.Г. Психодрама: помощь детям пережившим насилие // Педагогика 2001. – № 3. – С. 86-97.
5. Степкова В. Їх генералами пісків звуть // Пенсійна газета № 2(8), лютий 2004. – С. 2.

Аннотація

В статье анализируются некоторые аспекты социализации и социальной ситуации развития подростков из неблагополучной среды. Выделены факторы формирующие асоциальное поведение, употребление алкоголя, наркотиков, токсических веществ.

Виходцева О.А.

**СТИМУЛЮВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ОПРАЦЮВАННІ НИМИ ДРУКОВАНИХ ДЖЕРЕЛ**

Інформаційне суспільство вимагає нових ідей, нових знань, нових способів прискореного отримання та постійного оновлення знань, потребує формування нового мислення та засвоєння певних моральних та поведінкових норм. Відповідно до нових вимог суспільства метою освіти стає формування у студентів соціально значущих рис, пов'язаних із соціально-комунікативними, інформаційними та іноваційно-технологічними можливостями майбутніх фахівців, їх здатністю адаптуватись до різноманітних ситуацій, самостійно набувати нові знання та використовувати їх на практиці, критично мислити, грамотно працювати з інформацією, брати на себе відповідальність за свої вчинки, мати необхідний рівень соціально-психологічної компетенції, ефективно взаємодіяти та спілкуватися з іншими людьми.

Підготовка майбутнього педагога передбачає врахування специфіки професії вчителя – на уроці треба так викласти навчальний матеріал, щоб учні його зрозуміли та засвоїли. Тому при вивченні навчального предмета студенту необхідно враховувати методичний, дидактичний та психолого-педагогічний аспекти наступного викладання матеріалу в школі.

На засвоєння текстового навчального матеріалу (підручників, статей) впливають пізнавальні інтереси студента, мотивація учіння, рівень сформованості операцій інформаційно-пізнавального та смислового опрацювання тексту, що пов'язано з орієнтацією на мнемічне чи смислове вивчення матеріалу. Повному та глибокому засвоєнню інформації сприяють активне включення студента в пізнавальний процес, скорочення репродуктивних форм роботи з матеріалом, забезпечення вільного доступу до необхідної інформації, посилення практичної спрямованості змісту навчальної дисципліни.

Провідними навчальними завданнями, які забезпечують формування основних прийомів опрацювання текстової інформації, слід вважати виділення концепту тексту, побудову смислової структури текстового повідомлення, резюмування та конспектування тексту, відповіді на запитання, розв'язання задач та встановлення діалогічної взаємодії з текстом.